

**С.К. Каржаубаева*, М.Е. Жангужина,
Д.О. Карамолдаева, Б.А. Кажнабиева**

Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы,
Алматы, Қазақстан

Авторлар туралы ақпарат:

Каржаубаева Сангуль Камаловна – өнертану докторы, профессор, Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы, Қазақстан

<https://orcid.org/0000-0002-4488-013X>, e-mail: sangul_k@mail.ru

Жангужина Меруерт Еркеновна – педагогика ғылымдарының докторы (PhD), қауымдастырылған профессор, Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы, Қазақстан

<https://orcid.org/0000-0002-9124-4099>, e-mail: aumira@mail.ru

Карамолдаева Дана Омаржановна – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы, Қазақстан

<https://orcid.org/0000-0001-8544-3975>, e-mail: institute2022-2@mail.ru

Кажнабиева Баян Алысовна – оқытушы, Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы, Қазақстан

<https://orcid.org/0000-0001-8743-0801>, e-mail: institute2021-1@mail.ru

*Автор корреспондент: sangul_k@mail.ru

ҚАЗАҚ ТЕАТР САХНАСЫНЫҢ ТЕХНИКАЛЫҚ ЖАҢҒЫРТУ КЕЗЕҢДЕРІ МЕН ТЕХНИКАЛЫҚ ЖАБДЫҚТАЛУЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа. Мақалада қазақ театрының сахнасын техникалық жаңарту мәселелері қарастырылады. Мақалада көтерілген мәселенің өзектілігі республика театрларының қойылым практикасына уақытылы өзгерістер енгізу қажеттілігімен байланысты. Бұл мәселелер сахна техникасын жетілдіру және сахнаны қазіргі дәуірдегі жабдықтармен қамтудағы мәселелерін салыстырмалы және тарихи-мәдени талдауды қажет етті. Технологияның жаһандық дамуы көптеген театр мамандарын технология мен өнердің байланысы туралы байыпты ойлауға мәжбүр етті. Өйткені, сахнаның техникалық жабдықталуы қоғам театрына жүктеген міндеттердің өзгеруімен бірге өзгерді және дамыды. Бұл проблемалар театрында ежелгі уақытта пайда болды және театрдың бүкіл даму жолында бірге жүрді. Осы тұрғыдан алғанда, мынадай сұрақ туындайды: механикалық жабдықтың жаңа түрлерін іздеу керек пе, әлде театр техникасы өнерге қауіп төндіретін деңгейге жетті ме? Уақыт алға қойған көптеген сұрақтарға жауап беру үшін, ең алдымен, сахналық техниканың қалай дамығанын және оның дамуының әртүрлі кезеңдерінде театрында қандай рөл атқарғанын түсіну керек. Ол үшін өткен және қазіргі технологияларды қолданудың салыстырмалы тұрғыдан талдау қажет етті. Сондай-ақ, техникалық құралдарды пайдалану шекараларын және олар қазіргі уақытта қолданылатын салаларды белгілеу қажет.

Түйін сөздер: сценография, сахна техникасы және машинериясы, сахна кеңістігі, сандық технологиялар, театр өндірісін ұйымдастыру.

Кіріспе

Көптеген театр мамандарын техниканың жаһандық дамуы техника мен өнер арасындағы қарым-қатынас мәселелері туралы байыпты ойлауға мәжбүр етті. Әрине, бұрыннан болып жатқан проблемалар, өйткені театр техниканы

өзінің дамуының алғашқы кезеңдерінде қолдана бастағаны белгілі. Өйткені, қоғамның театрға қойған міндеттерінің өзгеруімен, тіпті адамзат өркениетінің дамуымен бірге сахнаның техникалық жабдықталуы өзгеріп дамыды. Осыған байланысты бүкіл мәселелерді тарихи және заманауи тәжірибені түсініп анықтау үшін оның жеке аспектілерін сыни тұрғыдан талдауға және түсінуге көптеген материал баршылық. Көптеген театр қайраткерлері заманауи спектакльдегі театр техникасының орны мен маңызы туралы, одан әрі қалай жүру керектігін, сахнаның өзін де, бүкіл театрды да техникалық жабдықтауды дамытудың қандай бағыттары бар екенін түсіну үшін сахнаны механикаландыру шегі туралы сұрақтарға жауап іздейді. Бұл тұрғыдан орай осындай сұрақ туындайды: механикалық жабдықтың жаңа түрлерін іздеу керек пе, әлде театр техниканың өнерге қауіп төндіретін шегіне жетті ме? Бұл сұрақтарды қамту үшін алдымен техниканың қалай дамығанын және театрдың дамуының әртүрлі кезеңдерінде оған қандай рөл бергенін түсіну керек. Ол үшін – өткен және қазіргі техниканы қолданудың салыстырмалы талдауы қажет. Және техникалық құралдарды және олар қазіргі уақытта қолданылатын салаларды пайдалану шекараларын белгілеу қажет. Алайда, театр техникасының орны, оның көркем образ жасаудағы рөлі туралы идеялардың даму динамикасын бақылау оңай емес, өйткені бізге жеткен аз ғана әдебиеттер көне еуропалық тілдерде жазылғандықтан қолжетімсіз.

Материалдар мен әдістер

Театрдың құрылысы және техникалық жарықтандыру ережелері туралы алғашқы ақпаратты Витрувий өзінің «Сәулет туралы он кітап» еңбегінде келтірген. Ол техникалық құрылымын нақты сипаттамайды, тек периақтылар (айналмалы призмалар) туралы және сахнада актерлер құдай образында күн күркіреген сәтте шыққанығы туралы жазады. Дегенмен, басқа тарихи көздерден біз ұшу машиналарын (эоремалар – «құдайлардың ұшуы») әсерін жасауға арналған техникалық құрылғылар), эккиклемаларды (дөңгелекті платформалар) және Ежелгі Рим театрында алғаш рет қолданылған перде (занавес) көптеген ақпарат туралы білеміз. Ежелгі театрдың зерттеушілері «театрлық іс-шаралар орхестрадан жер деңгейінен жоғары көтерілген арнайы сахналық алаңға ауыстырылғаннан кейін» әр түрлі техникалық құрылғыларды қолдану мәселесі өткір болды [1,2,3]. 1-ші кестеде Ежелгі Рим театрындағы сахнасын техникалық жаңғырту кезеңдері мен тәсілдері көрсетілген.

1-кесте – Ежелгі Рим театрындағы сахнасын техникалық жаңғырту кезеңдері мен тәсілдері

Кезең	Техникалық тәсілдері
Сахнаның техникалық құрылғылары	Периақттар (айналмалы призмалар)
	Ұшу аппараттары (эоремалар – «құдайлардың ұшуы») әсерін жасауға арналған техникалық құрылғылар),
	эккиклемалар (дөңгелекті платформалар)
	Перделер (занавес)
	Арнайы сахнадағы театрландырылған әрекет

Сахна техникасының дамуын бағалауға болатын келесі құжат – Д'Утерман жазған «Валенсиен қаласы мен өнірінің тарихы» болып табылады. Автор жұмбақты сахналау кезінде қолданылған әр түрлі эффектілердің орындалуын сипаттайды: кейіпкерлердің биік биіктіктен түсуі, Ирод пен Яхуданың жанын ұрлауы, тастарды гүлге, суға, шарапқа айналдыру және т.б. Бір сөзбен айтқанда, Д'Утерманның куәлігі бойынша, «...жұмақ пен тозақтың құпиялары таңқаларлық болды және қарапайым халықты сиқырға күдіктендіре алды» [3,4]. Осы сияқты өндірістерде қолданылатын техниканың ұқсас сипаттамаларын сол кездегі басқа құжаттардан табуға болады. Оның ішінде бұл және Филиппо Брунелески ойлап тапқан және жасаған Флоренциядағы жұмақ құрылғысының әйгілі сипаттамасы, ол Джорджио Вазариді «ең танымал суретшілердің, мүсіншілердің және сәулетшілердің өмірбаяны» кітабында толық жазылған. XVI ғасырдың ортасында Себастьян Серлионың «Сәулет туралы трактат» кітабы жарық көрді (1545). Онда негізінен сахна мен көрермендерге арналған орындарды құру ережелері туралы айтылады, ал сахнаның техникалық жабдықтары туралы ештеңе айтылмаған. Бұл мәселе түсінікті, өйткені Серлио кезінде театр тек өзгермейтін, қозғалмайтын жиынтықтарды қолданды. Бірақ спектаклді жарықтандыру мәселелері өте егжей-тегжейлі қарастырылған. Өйткені ежелгі антикалық ашық амфитеатрдан қайта өрлеу дәуірінде жабық ғимаратқа көшкен кезде театр үшін декорациялар мен актерлерді жарықтандыру мәселесі өзекті болды [3,4].

XVII ғасырдың басында сахна техникасы бойынша еңбектер жаңа театр дәуірін – сахналық эффектілерге арналған жетілдірілген машиналар, және барокко театры дәуірінде жылжымалы декорацияларды бейнелеген. Бұл еңбектерге Иосиф Фуртенбахтың «Италияға жаңа нұсқаулық» (1627), «Ойын-сауық сәулеті» (1640), Николо Саббатинидің «Сахна мен машиналар жасау өнері туралы» (1638) кітаптары кіреді. Бұл жазбаларда, әсіресе Н.Саббатинидің кітабында, сахнаның техникалық құрылғылары егжей-тегжейлі сипатталған, бұл сахна өзгерген кезде көрерменнің көз алдында декорацияны өзгертуге мүмкіндік береді «бір сәтте және соншалықты тез, көрермен қанша мұқият қадағаласа да, ол мұның қалай болатынын түсіне алмайды» [1,2,3,4]. Бұл кітаптарда келтірілген сипаттамалар мен сызбаларға қарағанда, қойылым процесінде декорациялар мен реквизиттер қозғалысы маңызды орын алады. Ол үшін телари, ұшатын фуркалар, «теңіз қорғандары», декорацияның бөлшектері мен реквизиттері бар арбалар, жүргізетін арнайы машиналар және т.б. техникалық құрылғыларды ойлап шығарылған. Сондай-ақ, белсенді түрде сахналық люктер қолданыла басталады. Сол люктардың ішінен көрермен алдында от пен түтінмен қоршалған Люцифер көтеріліп немесе жердің астынан асқабақ өсіп шыққан сияқты көрсетеді. Сахнаның ашық бөліктері Иордан өзенін бейнелеу үшін де пайдаланылған [1,2,3,4]. 2-і кестеде ренессанс, барокко, рококо театрындағы сахнасын техникалық жаңғырту кезеңдері мен тәсілдері көрсетілген.

2-кесте – Ренессанс, барокко, рококо театрындағы сахнасын техникалық жаңғырту кезеңдері мен тәсілдері

Кезең	Техникалық тәсілдері
«Ойын-сауық архитектурасы»	Тұрақты, қозғалмайтын декорация
	Амфитеатрдан жабық ғимаратқа көшу
	Жетілдірілген кезеңдік эффектілер машиналары
	Сахнаның лезде өзгертін техникалық құрылғылары (телари, ұшатын фуркилер, «теңіз төбелері», декорация бөлшектері мен тіректері бар арбалар, арнайы көліктер және т.б.)
	Сахнаның ашық бөліктерін пайдалану

XIX және XX ғасырдың басында техникалық прогресс және театр практикасына техниканың жаңа түрлерін енгізу Германияда ең белсенді болды. Неміс театр инженерлері мен суретшілері өздерінің техникалық жаңалықтарымен әлемге әйгілі болды. Дәл осы елде осы саладағы ең ірі маман Ф. Краних жазған «Заманауи сахна техникасы» деп аталатын екі томдық күрделі жұмыс және «Сахна техникасына шолу» атты алғашқы арнайы журналдың шыққаны кездейсоқ емес. Жаңа технология мен сахна сәулеті туралы әңгімелерді Краних неміс сахналық режиссурасының инновациялық ағымдарымен байланыстырады. Р. Вагнер, Э. Пискатор, М. Райнхардт қойған спектакльдер туралы айта отырып, ол технологияны қолданудың көркемдік-эстетикалық жағын дерлік ойламай, оның сол немесе басқа қолданбалы түрлерін сипаттайды. Бірақ оның инновациялық үрдістерге көңіл бөлуі оның негізгі процестерді түсінгенін және спектакльдің көркем бейнесі мен идеясын ашу үшін технологияны пайдаланудың маңыздылығын көрсетеді [5,6].

Осы мәселеге ресейлік екі көрнекті маман И.В. Экскузович пен Н.П. Извековтың фундаменталды еңбектері арналған. Экскузовичтің «Бұрынғы және қазіргі кездегі театр сахнасының техникасы» атты кітабы кеңес заманында театр құрылысы мәселелері режиссерлер мен сәулетшілер арасында кеңінен талқыланған кезде жарық көрді. Автор ескі және қазіргі кезеңдердің техникалық жабдықталуы туралы ең қызықты материалдарды жинай алды. Автор бұл тапсырманы толығымен орындады. Бұл тұрғыда әлемдік тәжірибе шын мәнінде орасан зор, тарихи мысалдарды әрі қарай да жалғастырса болады, өйткені бізді заманауи театр сахнасында технологияны пайдалану мәселесі қызықтырады, бірақ, өкінішке орай, бұл мәселеге байланысты ғылыми тұрғыдан сценография өнері әлі күнге дейін қазақстандық театр зерттеушілерінің назарынан тыс қалып отырғанын ашық айта аламыз [7,8].

Нәтижелер мен талқылау

Бүгінгі таңда бүкіл әлемде сахна кеңістігін ұйымдастыруда және оның өзгеруінде сахнаның барлық көркемдік-техникалық кеңістігін байытуда үлкен мүмкіндіктер ашатын техника және физика, электроника және радиоакустика, оптика, химия және басқа да ғылымдар саласындағы жаңа жетістіктер театр практикасына белсенді түрде енгізілуде. Қазіргі заманғы сахна – әртүрлі сипаттағы және мақсаттағы техникалық құрылғылардың күрделі кешені болып табы-

лады деп айтуға болады. Классикалық театр машиналарын алдын-ала белгіленген бағдарлама бойынша жұмыс істейтін жетік дамыған жарықтандыру аппаратуралары мен электронды жабдықтар алмастырды. Айта кету керек, театр жабдығы деп спектакльдің нақты қажеттіліктеріне тікелей қызмет етіп қана қоймай, театр (сахна) кеңістігін түрлендірумен, соның ішінде аудиторияны өзгерту механизмімен тікелей байланысты. Техникалық құралдар санатына жарықтандыру жабдықтары, механикалық сахналық жабдық, радиоакустика, яғни режиссер мен суретші қойылымның көркем идеясын жақсы көрсетуге көмектесетін құрал-жабдықтар жатады [1,7].

XX ғасырдың алпысыншы жылдарынан бастап Қазақстанда театр суретшілері техниканы – театрдың басты бейнелеу құралы, спектакльдің көркемдік формасын жасаудың ең тиімді құралы ретінде бекітті. Сол кезеңдегі театр декорация өнеріне тән театр техникасының белгілі бір шарттылығы – спектакльдің көркемдік концепциясына бағыныштылығы болғанын айта аламыз. Және бұл «шағын техника» деп аталатын ерекше белсенді қолданыста болды, яғни әр нақты қойылым үшін арнайы жасалған механизмдер мен құрылғыларда көрініс тапты. Әсіресе дәл осы жылдары театр техникасының шығармашылық дамуы кең ауқымға ие болды. Келесі кезеңде театр техникасының негізгі қызметі – декорациялардың күрделі өзгеруі болып табылады. Сондай-ақ негізгі сахналық механизмнің қызметі – сахна кеңістігінде «сахна уақытын» трансформация арқылы шынайы өмірдегі уақыт динамикасының өзгеруімен күрделене түседі [2,3].

Сахнаны механикаландырудың дәстүрлі әдістерін қайта қарау спектакльді безендірудің жаңа әдістері мен спектакльді пластикалық және бейнелі шешуде техниканың әсерімен дами түсті. Мысалы, жазық декорацияларға (плоских декораций) арналған рампаға параллель орналасқан штанкет көтергіштер сахнаның диагоналі бойынша декорацияларды көтеруге мүмкіндік беретін «нақты» (точечный) көтергіштер ретінде қолданыла бастады [8].

Көтергіш және жарықтандыру құрылғыларымен бірге сахнаның тереңдігі бойынша қозғалатын көпір кран-ферманың принциптерін зерттей келе, әлем театр өнерінің тарихы – театрда суретші пайда болғаннан бері оның маңыздылығының арта түскенін, сәндік өнердің соңғы кездері ерекше түрге жеткен жаңа техникалар мен технологиялармен толығымен бастағанын көрсетеді. Мәселенің тарихына терең үңілмей-ақ, жалпы алғанда, қазіргі заманғы әлемдік театр практикасы әртүрлі техникалық әдістерді белсенді іздеумен қатар, қолданып келе жатқанын да атап өтеміз. Сонымен қатар, біздің Қазақстанда, тіпті облыстық театрларымен салыстырғанда Алматының театрларының өзінде – техникалық жағынан барынша жабдықталған және жаңғыртылған, техниканың заманауи жетістіктерін аз пайдаланады және негізінен үйреншікті бір механизмді бір спектакльден екінші спектакльге әлі де өзгертпей қолданатынын айта кету керек [7,8].

Тіпті техникалық жағынан көп жабдықталған – Мұхтар Әуезов атындағы Қазақ мемлекеттік академиялық драма театры осы уақытқа дейін спектакльдердің сценографиялық шешімінде кейде механикаландырылған қозғалыстар-

дан, трансформациялардан алыс болып, өткен ғасырдың техникалық мүмкіндіктерімен шектеледі. Осы уақытқа дейін театр тек бұрылыс шеңберлерін, көтеру және түсіру алаңдары, сахнадан тыс сахна кеңістігі деп аталатын декорацияларды көтеруге арналған құрылғыларды пайдалануды жалғастыруда. Әрине, олардың конструкциясы жетілдірілді, бірақ оның мәні өзгерген жоқ. Бірақ өткен ғасырдан бастап ғылыми және техникалық ой әлдеқашан алға жылжыды. Заманауи техникалық мүмкіндіктерді қолдану қазақстандық сценографияның мүмкіндіктерін едәуір кеңейтер еді, бұл өз кезегінде спектакльдің жалпы көркемдік шешіміне және жалпы қойылымға әсер ететіні сөзсіз. «Театр неліктен әдеттегі техникалық құралдар жиынтығымен айналысуды жөн көріп қалайды?» – деген сұрақты қоя отырып, бізге үш негізгі себепті анықтауға болатын сияқты [5, 7, 8].

Бірінші себеп – театр өндірісінің үнемділігі (рентабельность) шамадан тыс қамқорлықта. Екінші себептің де маңыздылығы кем емес – пайдаланылатын техниканың қауіпсіздігі. Шынында да, ұзақ ғасырлар бойы театр кенеттен істен шыға алмайтын қарапайым құрылғыларды қолданып келді. Егерде күрделі жаңа жабдықтарды пайдаланған болса техниканың жұмысындағы қауіпті ақаулықтар орын алатын еді. Бірақ театрдың консервативті болуының үшінші, басты себебі әлдеқайда тереңірек [7, 8]. 3-ші кестеде қазақ театрындағы сахнасын техникалық жаңғырту кезеңдері мен тәсілдері көрсетілген.

3-кесте – Қазақ театрындағы сахнасын техникалық жаңғырту кезеңдері мен тәсілдері

Кезең	Техникалық тәсілдері
Күрделі жарықтандыру және электронды жабдықтар	«Шағын техника» – театрдың негізгі бейнелеу құралы ретінде, спектакльдің көркемдік формасын жасаудың ең тиімді құралы.
	Көріністің күрделі өзгеруі
	Кинетикалық жарық көрсеткіші және «сахналық уақыт» түрлендіруі
	Спектакльді пластикалық және бейнелі шешудегі техниканың әсері
	Жазық декорациялар — «нақты» (точечный) көтергіштер
	Кран фермасы, айналмалы платформалар, көтеру және түсіру платформалары, сахналық кеңістіктер деп аталатын көріністерді көтеруге арналған құрылғылар

Театр техникасы, шын мәнінде, спектакльдің көркемдік формасын құрудың құралдарының бірі болып табылады, бірақ тәжірибе көрсеткендей, көркемдік нәтиже сахнада қолданылатын техниканың деңгейіне тікелей байланысты емес. Өткен ғасырдың ортасында ресейлік театр суретшісі және режиссері Н.П. Акимов осы өте күрделі және даулы мәселе туралы ойлана отырып: «Біз көптеген ондаған жылдар бойы біркелкі және қарапайым жабдықталған сахналарда көрнекті спектакльдердің дүниеге келгеніне куә болдық. Және молынан жабдықталған сахналарда көптеген қызықсыз, көркемдігі төмен қойылымдарды да көрдік. Оның үстіне: сахна жағдайлары мен суретшінің қалауы арасындағы тартыс көбіне іргелі шығармашылық табысқа әкелді» [4,8]. Одан әрі «сахнаны техниканың барлық түріне ойланбай пайдаланудың» зиянын айта отырып, театрға әлі де техника қажет екенін айтады. Расында да, әлемдік театр тәжірибесі техниканың спектакльдің кеңістіктік және бейнелік шешімін,

оның ырғақты және пластикалық түрін айтарлықтай байыта алатынын көрсетеді. Театрдың ұзақ тарихында сахнаны стационарлық механизмдермен жабдықтаудың қажетті дәрежесі туралы көзқарас өзгерді: толық бас тартудан сахнаға арналған икемді, жылжымалы стационарлық және басқа да техникалық құрылғылардың әртүрлі түрлеріне ынталы бейімділікке дейін. Жабдықтардың қолдану сипаты мен әдістері, оның қажеттілігінің өзі белгілі бір театрдың, белгілі бір спектакльдің көркемдік міндеттерімен анықталады, сонымен қатар қоюшылардың жеке қасиеттеріне, техникалық жаңалықтарға деген сүйіспеншілігі мен қызығушылығына байланысты. 1-ші суретте театр сахнасының техникалық жаңғырту кезеңдері көрсетілген.

Сурет 1 – Театр сахнасының техникалық жаңғырту кезеңдері

Қазіргі заманғы техниканың көмекші ретінде ғана емес, эстетикалық мүмкіндіктері де өте үлкен. Бүгінгі таңда барлық жарықтандырушы және жарықты реттейтін сахналық жабдықтар үлкен жетістіктерге жетіп, жарық театрдың мәнерлі құралдарының арсеналында алғашқы орындардың бірін иеленді. Айтпақшы, жарықтың сахнадағы маңыздылығының артуына байланысты өткен ғасырдың ортасында француздың атақты режиссері Ф.Жемье «Жарық – декорациядан да маңыздырақ және, бәлкім, тіпті уақыт өте келе оны толығымен алмастырады» деп жазды [6, 8]. Әрине, техникалық жағынан байытылған жарықтандыру сахнасы спектакльдің бейнелі құрылымының көркемдік және бейнелеу компонентімен байланысты барлық мәселелерді түбегейлі шеше алмайды, бірақ шын мәнінде, бүгінде сахнадағы жарықтың рөлі ерекше артты.

Сахнада жарықты сәтті қолдану тұрғысынан Т. Ахметжановтың «Сұлу мен суретші» (реж. Н. Жақыпбай, қоюшы-суретші Қ. Халықов), М. Әуезовтің «Қарагөз» (реж. Е. Нұрсұлтан, қоюшы-суретші М. Сапаров), Ә.Нұрпейісовтың «Қан мен Тер. Ақбала» (реж. Ә. Оспанбаева, қоюшы-суретші Қ. Түстікбаев). Бұл спектакльдерде кинетикалық жарық партитураларында дәйекті түрде баяндалған және сахналық әрекеттің органикалық бөлігі ретінде әрекет ететін сценография бүкіл сахналық дизайнның негізгі және өте әсерлі құрамдас бөлігіне айналады. Режиссердің спектакльді жарықтандыру, оның жарық пар-

титурасын әзірлеу, сыртқы формасы мен мазмұнының күрделі диалектикалық өзара әрекеттесуін көрсететін мизансценалар маңызды рөл атқарады: спектакльдің сыртқы визуалды бейнесі арқылы қақтығыстың, қарым-қатынастың, идеяның, сахналық әрекеттің логикасының ішкі мәнін бейнелеп ашады. Сақтау құрылғылары бар көп бағдарламалы электронды жарық реттегіштерін қолдану, жарықтандыру құрылғыларын қашықтан басқару, бір жарық күйінен екіншісіне өтуді автоматтандыру жарықтандыруды жаңа сапалы пайдалану жолдарын ашты. Шын мәнінде, қазақстандық сценография үшін мұндай жағдай мүлдем жаңа емес [4,8].

Жалпы мәселеге келетін болсақ, оны шешуді жаңа түсіну мен іздеудің қажеттілігі қазақстандық сценографияны дамытудың жаңа перспективаларын ашып көрсетуі, қазіргі заманғы театр толық түсіне бермейтін және сұранысқа ие жаңа идеяларды ашу мүмкіндіктерге ие. Шын мәнінде, жаңа техникалық құралдар мен инновациялық технологияларды қолдану сценографқа байланысты. Бүкіл спектакльдің идеялық-семантикалық қанықтылығы суретшінің жарық пен түстің нюанстары бойынша ең күрделі кескіндемені жасай отырып, ол еркін меңгеруі қажет жарықтандыру жабдықтарының ең бай ашық түстер палитрасын пайдалану қабілетіне байланысты [8].

Қорытынды

Сонымен, суретші заманауи техникалық құралдармен белгілі бір энергетикалық әлеуетті анықтай алады, көрерменнің физиологиясына әсер етеді, осылайша көрермендердің қабылдауын белсендіреді және байытады. Өйткені, «ойлау сезімнен кейінгі» болғандықтан, спектакльдің бейнесін барынша толық көрсету үшін көрерменнің сенсорлық сезімдерін пайдалану қажеттілігі суретшінің жаңа технологияларды, соның ішінде заманауи жарықтандыру жабдықтарын қосымша коммуникативті арна ретінде қолдануын өзектендіреді. Сахнадағы драманың сыртқы жағдайларын имитациялау үшін қойылым суретшісінің әртістерді осындай бейімделулермен «қамтамасыз ету» және «көрерменнің психофизиологиялық жағдайына қажетті өзгерістерді енгізетіндей жағдай жасауы» керек деген пікірмен келісеміз. «Актердің объективті әлеммен өзара әрекеттесуі арқылы көрермендерге өте дәл және қажетті физиологиялық сезімдер беріледі, бұл өз кезегінде ассоциативті қабылдауды күшейтеді, тәжірибе мен рефлексияға итермелейді».

Әрине, бүгін сахна техникасы туралы айтатын болсақ, оны асыра сілтеуде, жалпы театр өнері үшін оны төмендетуге деген ұмтылыс та бірдей дұрыс емес және сайып келгенде, «оның қандай болатыны маңызды емес — ескі немесе жаңа, күрделі немесе қарапайым. Оның нақты көркемдік мақсаттарға тиімді қызмет етуі маңызды».

Бірақ қазіргі заманғы сценограф ғылым беретін техникалық құрылғылар мен технологиялық әдістерді шебер қолдана білу керек және терең біліммен қазіргі уақытта театрға қажет техниканың түрлерін таңдау оның кәсіби шеберлігінің таптырмас шарты болып табылады.

Әдебиеттер:

1. Chan J., Dow S.P., Schunn Ch.D. (2015). Do the best design ideas (really) come from conceptually distant sources of inspiration? *Design Studies*, 36: 31-58. <https://doi.org/10.1016/j.destud.2014.08.001>.
2. Каржаубаева С.К. К вопросу о новых технологиях и техническом оснащении сцены. *Қазақстанның ғылымы мен өмірі*. 2016, 3 (38), 173-175.
3. McComb Ch., Cagan J., Kotovsky K. (2015). *Lifting the Veil: Drawing insights about design teams from a cognitively-inspired computational model*, *Design Studies*. 40:119-142, <https://doi.org/10.1016/j.destud.2015.06.005>.
4. O'Dwyer, N. (2022). *Digital Scenography 30 Years of Experimentation and Innovation in Performance and Interactive Media*. Bloomsbury Publishing. ISBN: 9781350232754
5. Karzhaubayeva S., Kopbassarova A. *Innovative Strategies of the Turkistan Music and Drama Theater*. *Central Asian Journal of Art Studies*. 2021, 6(4), 148-158. DOI:10.47940/cajas.v6i4.510. <https://cajas.kz/journal/article/view/510/317>
6. Исаков О.А., Бапанова Ж.Ж., Тлеген А.Г. XIX ғасырдағы қазақ сәулетінің даму тарихы. *QazBSQA Хабаршысы. Сәулет және дизайн*. 2022, 4 (86), 19-29. <https://doi.org/10.51488/1680-080X/2022.4-02>
7. Жангужина М. Е., Туkenова К.Т., Ибраимова Ж.К., Айтқұлова Б.Д. Применение международного опыта в профессиональном образовании Казахстана. *Технология текстильной промышленности. Известия высших учебных заведений. Ивановский Государственный Политехнический Университет*. 2019, 6 (384): 308 – 312.
8. Tolegen, Z.; Moldabekov, M.; Koshenov, K.; Mugzhanova, (2018) *Roles of Public Ethnocultural Spaces in Kazakhstan*, *G.J.A.S. Astra Salvensis*, 11:761-774.

References:

1. Chan J, Dow SP, Schunn ChD (2015) Do the best design ideas (really) come from conceptually distant sources of inspiration?, *Design Studies*, 36: 31-58 <https://doi.org/10.1016/j.destud.2014.08.001>.
2. Karzhaubaeva S.K. K voprosu o novyih tehnologiyah i tehničeskom osnaschenii stsenyi 2016, 3 (38), 173-175.
3. McComb Ch, Cagan J, Kotovsky K (2015) *Lifting the Veil: Drawing insights about design teams from a cognitively-inspired computational model*, *Design Studies* 40:119-142, <https://doi.org/10.1016/j.destud.2015.06.005>.
4. O'Dwyer, N (2022) *Digital Scenography 30 Years of Experimentation and Innovation in Performance and Interactive Media*. Bloomsbury Publishing. ISBN: 9781350232754
5. Karzhaubayeva S, Kopbassarova A *Innovative Strategies of the Turkistan Music and Drama Theater* *Central Asian Journal of Art Studies* 2021, 6(4), 148-158. DOI:10.47940/cajas.v6i4.510. <https://cajas.kz/journal/article/view/510/317>
6. Isakov OA, Bapanova ZhZh, Tlegen AG XIX ғасырдағы қазақ сәулетінің даму тарихы. *QazBSQA Хабаршысы Сәулет және дизайн* 2022, 4 (86), 19-29 <https://doi.org/10.51488/1680-080X/2022.4-02>
7. Zhanguzhinova, M E, Tukenova KT, Ibraimova ZhK, Aytkulova BD *Primenenie mezhdunarodnogo opyita v professionalnom obrazovanii Kazahstana. Tehnologiya tekstilnoy promyshlennosti. Izvestiya vysshih uchebnyih zavedeniy Ivanovskiy Gosudarstvennyiy Politehnicheskij Universitet* 2019, 6 (384): 308 – 312.
8. Tolegen, Z.; Moldabekov, M.; Koshenov, K.; Mugzhanova, (2018) *Roles of Public Ethnocultural Spaces in Kazakhstan*, *G.J.A.S. Astra Salvensis*, 11:761-774.

**С.К. Каржаубаева*, М.Е. Жангужина,
Д.О. Карамолдаева, Б.А. Кажнабиева**

Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова,
Алматы, Казахстан

Информация об авторах:

Каржаубаева Сангуль Камаловна – доктор искусствоведения, профессор, Казахская Национальная Академия Искусств имени Темирбека Жургенова, Алматы, Казахстан

<https://orcid.org/0000-0002-4488-013X>, e-mail: sangul_k@mail.ru

Жангужина Меруерт Еркеновна – доктор педагогических наук (PhD), ассоциированный профессор, Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова, Алматы, Казахстан

<https://orcid.org/0000-0002-9124-4099>, e-mail: aumira@mail.ru

Карамолдаева Дана Омаржановна – кандидат педагогических наук, доцент, Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова, Алматы, Казахстан

<https://orcid.org/0000-0001-8544-3975>, e-mail: institute2022-2@mail.ru

Кажнабиева Баян Алысовна – преподаватель, Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова, Алматы, Казахстан

<https://orcid.org/0000-0001-8743-0801>, e-mail: institute2021-1@mail.ru

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ЭТАПОВ ТЕХНИЧЕСКОГО ПЕРЕВООРУ- ЖЕНИЯ И ТЕХНИЧЕСКОГО ОСНАЩЕНИЯ КАЗАХСТАНСКОЙ ТЕАТРАЛЬНОЙ СЦЕНЫ

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы технического обновления сцены казахского театра. Актуальность поднимаемой в статье проблемы связана с необходимостью своевременных изменений в постановочной практике театров республики. Эти вопросы потребовали сравнительно-сопоставительного и историко-культурологического анализа проблем совершенствования техники сцены и оснащения сцены оборудованием в современную эпоху. Глобальное развитие технологий заставило многих профессионалов театра серьезно задуматься о взаимосвязи техники и искусства. Ведь техническое оснащение сцены менялось и развивалось вместе с изменением задач, возлагаемых на театр обществом. Эти проблемы возникли в театре еще в античные времена и сопутствовали театру на всем пути его развития. С этой точки зрения возникает вопрос: нужно ли искать новые виды механического оборудования, или же театр достиг той точки, когда техника угрожает искусству? Для того чтобы ответить на многие выдвигаемые временем вопросы, нужно, прежде всего, понять, как развивалась сценическая техника и какую роль она играла в театре на разных этапах его развития. Для этого необходим сравнительный анализ использования технологий прошлого и настоящего. А также необходимо установить границы использования технических средств и области, в которых они в настоящее время используются.

Ключевые слова: сценография, техника и машинерия сцены, пространство сцены, цифровые технологии, организации театрального производства.

**S.K. Karzhaubayeva*, M.Ye. Zhanguzhinova,
D.O. Karamoldaeva, B.A. Kazhnabieva**

Temirbek Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, Almaty, Kazakhstan

Information about authors:

Karzhaubayeva Sangul Kamalovna – Doctor of Arts, Professor, Temirbek Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, Almaty, Kazakhstan

<https://orcid.org/0000-0002-4488-013X>, e-mail: sangul_k@mail.ru

Zhanguzhinova Meruyert Yerkenovna – Doctor of Pedagogy (Phd), Associate Professor, Temirbek Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, Almaty, Kazakhstan

<https://orcid.org/0000-0002-9124-4099>, e-mail: aumira@mail.ru

Karamoldaeva Dana Omarzhanovna – PhD, Associate Professor, Temirbek Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, Almaty, Kazakhstan

<https://orcid.org/0000-0001-8544-3975>, e-mail: institute2022-2@mail.ru

Kazhnabieva Bayan Alysovna – tutor, Temirbek Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, Almaty, Kazakhstan
<https://orcid.org/0000-0001-8743-0801>, e-mail: institute2021-1@mail.ru

THE TOPICAL ISSUES OF THE TECHNICAL RENOVATION AND TECHNICAL EQUIPMENT OF THE KAZAKH THEATER STAGE

Abstract. *The article deals with the problems of technical renovation of the Kazakh theater stage. The relevance of the problem raised in the article is connected with the need for timely changes in the staging practice of theaters of the republic. These issues required a comparative and historical-cultural analysis of the problems of improving the technique of the stage and equipping the stage with equipment in the modern era. The global development of technology has forced many theater professionals to seriously think about the relationship between technology and art. After all, the technical equipment of the stage changed and developed along with the change in the tasks assigned to the theater by society. These problems arose in the theater in ancient times and accompanied the theater throughout its development. From this point of view, the question arises: is it necessary to look for new types of mechanical equipment, or has the theater reached the point where technology threatens art? In order to answer many questions put forward by time, it is necessary first of all to understand how stage technique developed and what role it played in the theater at different stages of its development. This requires a comparative analysis of the use of past and present technologies. It is also necessary to establish the boundaries of the use of technical means and the areas in which they are currently used.*

Keywords: *scenography, stage equipment and machinery, stage space, digital technologies, organizations of theatrical production.*